

FARMAKOLOGIENS ORKIDÉER

Inden for planteriget indtager orkidéerne en absolut særstilling. Blomsternes bizarre skønhed og ejendommelige bestøvningsbiologi, frøenes mængde og ringe størrelse, gruppens mysteriøse evolution m.m. har altid virket tiltrækkende på såvel botanikere som lægfolk.

Ingen anden familie af blomsterplanter har et så højt artstal. Der er skønsmæssigt beskrevet 20–30 000 arter inden for 5–600 slægter – nogle specialister sætter endog tallene til henholdsvis 35 000 og 800! Der findes nye arter på næsten alle ekspeditioner i tropiske egne, hvor Orchidaceae er rigest udviklet. Men familien er repræsenteret i alle landes flora og mangler kun omkring polerne.

Der sælges årligt pryd-orkidéer for millionbeløb, men ellers er påfaldende få arter ”nyttige” i gængs forstand. Næsten alle botaniske håndbøger har da også en passus om dette misforhold og nævner vanillen som undtagelsen fra reglen, at orkidéerne er ”blot til lyst”.

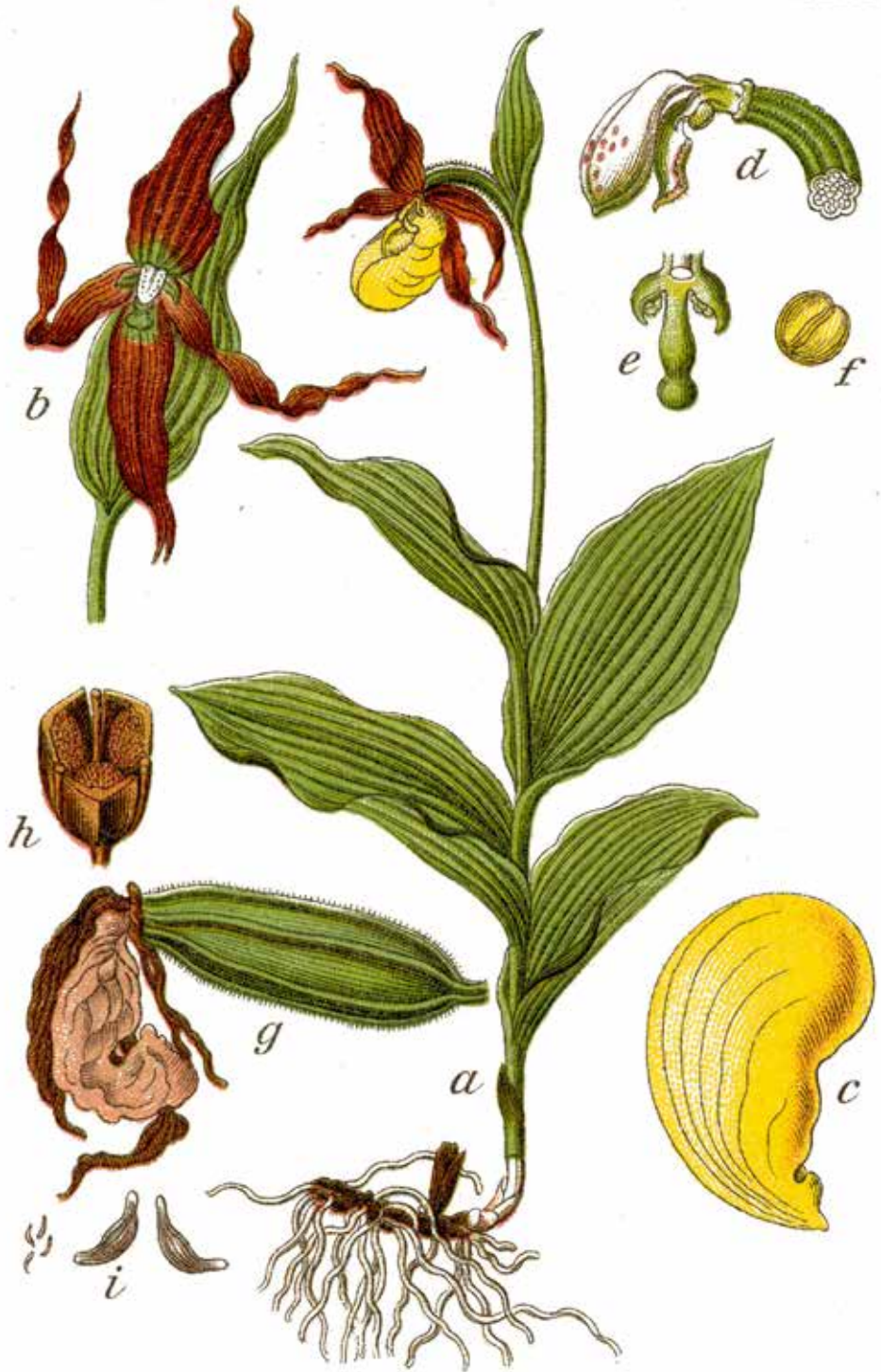
Som det vil fremgå af nedenstående har dette dog kun betinget gyldighed. En lang række arter finder – lokalt – anvendelse som lægemidler eller på andre måder. Da orkidégruppen endnu er meget lidt farmakologisk undersøgt, kan det ikke afgøres, hvor mange af de anførte applikationer der skyldes empiri eller blot signaturlæren og tilskrevne magiske kræfter. Under en systematisk gennemgang

af de mange tusinde arter ville man sandsynligvis finde adskillige indholdsstoffer med farmakodynamisk effekt. Asiatiske forskere hævder at have isoleret alkaloider af *Dendrobium*-arter, og berøringen af bladene på *Cypripedium spectabilis* og *C. pubescens* skal kunne give store blærer på huden og alvorlige betændelser. Mange arter indeholder cumarin.

Siden oldtiden blev *Orchis* (i Nordeuropa også *Platanthera*) tillagt afrodisiakiske kræfter på grund af rodknoldenes testesform. Gennem hele middelalderen og renæssancen anføres orkidéerne praktisk taget udelukkende i sympatiråd, som for størstepartens vedkommende er kolporteret fra antikens skrifter. Endog vanillen blev i 1700-tallet regnet blandt afrodisiaka; en tidlang var det således munkene forbudt at krydre chokoladen hermed.

Der ud over har Dioskurides, Plinius m.fl. nogle få andre applikationer af *Orchis*: de pulveriserede knolde mod diarré, saften for gift, et vinudtræk mod betændelse i hals og mund, den knuste rod som rensende, lægende og blodstillende omslag på bylder, brandsår, fistler etc. – hvilket gentages af de fleste europæiske urtebøger i 1500–1700 tallet.

Isoleret står følgende: den hvide knold stiler tandpine (Danmark); den tørre og pulveriserede tuber mod fluor albus (Letland), roden som kompres på børns crusta lactea (Norge) og i drik for snue og forkølelse (smst.),

blomsterne mod dysenteri (Tyskland). Adolf Steen skriver i *Samenes Folkemedicin* (1961), at et dekokt drikkes mod adskillige (ikke anførte) sygdomme.

I den vestlige verdens farmakopéer er orkidéerne kun repræsenteret ved *salep*, der navnlig ordineres mod diarré hos spædbørn og lidelser i luftvejene samt er et af de bedste mucilaginosi i salver.

Drogens hjemsted er den Orient, hvorfra brugen bredte sig til middelhavslandene og det øvrige Europa. Salep er i umindelige tider blevet samlet af en mængde vildtvoksende Orchidaceae (*Orchis*, *Bletia*, *Rabenaria*, *Eulophia*, *Habenaria* o.s.v.) i Persien, Afghanistan, Tyrkiet, på Balkan og i Alger, som eksporterer store kvanta tuber salep til bl.a. Indien. Indiske bazarer sælger tre slags salep: ægyptisk, bjerg og hindu; de største mængder kommer fra Afghanistan, Behichistan, Kabul, Bokhara og Ceylon. Drogen gives som et kraftigt roborativ og afrodisiakum i tilfælde af impotens, kogt i mælk per os for alle "tærende" sygdomme såsom ftisis, diabetes, kronisk diarré, og dysenteri – endvidere mod nervøse lidelser (f.eks. som piller mod natlige pollutioner) og hemiplegi. På Pâskeøen forbindes brandsår med salep.

Nedenfor nævnes orkidéer, der anvendes i de pågældende landes folkemedicin eller anføres i deres farmakopé. Der råder i kinesisk og malajisk farmaci nogen usikkerhed med hensyn til visse drogers botaniske identifikation, og sådanne usikre arter er ikke medtaget her.

Acampe pachyglossa. Plantens saft drikkes mod malaria. Tanganjika.

Acriopsis javaiica. Dekokt feberstillende, mod malaria. Java.

Aërides praeorsora. Resolvens, diureticum m.m. Saften skal være særlig virksom fra

t.v. Guckusko (*Cypripedium spectabilis*), *ur Johann Georg Sturm, Deutschlands Flora in Abbildungen, 1796.*

planten, som gror på *Strychnos nux vomica*. Malabar (Forindiens sydvestkyst).

Angraecum fragrans. Bladene mod lunge- lidelser, fremmer fordøjelsen. Man gnider fingrene mod bladene for at parfumere dem. Den væsentligste bestanddel i *faham tea*, der drikkes af de indfødte og som "bourbon te" forhen var velkendt i Frankrig, men aldrig blev almindelig akcepteret. Madagascar, Réunion, Mauritius.

Ansellia africana. Roddekokt og plantens saft drikkes mod malariakrampe. Tanganjika.

A. gigantea. Infus mod børns kighoste. Pedisstammen i nordlige Rhodesia.

A. humilis. Dekokt af blade og stængler indgives for sindslidelser. Nord-Rhodesia. Infus af hele planten som brækmiddel. Er ung mand vraget af efterstræbt pige, kan han med denne vækst hævne sig ved at gøre hende steril for livstid. Zulu (Sydøstafrika).

Aplectrum hiemale. Roden har været brugt mod bronchiallidelser. USA.

Aplostellis flabelliformis. Dekokt af bladene drikkes af barselkvinder. Malaya.

Arethusa bulbosa. Knoldene på bylder, hævelser, mod tandsmerter, hovedpine. Nordlige USA, Japan.

Bletia campanula mod dysenteri. Meksiko.

B. hyacinthina. Rhizomet anses for demulcens og gives især børn med dyspepsi; endvidere mod dysenteri, hæmoroïder og koldfeber, omslag på brandsår og ondartede bylder. Kina.

B. purpurea. Dekokt af pseudoknoldene drikkes som modgift, når man har spist giftige fisk. Spaltede knolde på åbne sår, tørrede som basis for et tonikum. Vestindien.

B. verecunda. Knoldene spises for at stimulere fordøjelsen. Jamaica.

Bletilla striata. Knoldene som malacticum på brandsår og hudlidelser. Kina.

Bromheddia fnlaysoniana. Reuma og ledsmerter behandles indvortes med roddekokt og kompres med varme blade af *Vanda hookeriana*. Malakka.

Bulbophyllum vaginatum (syn. *Plocoglottis javaica*). Varme saft af stegte frugter i øre for øresmerter. Tropisk Asien.

Calanthe sp. Som tonikum efter sygdom. Fiji-øerne.

C. veratrifolia. Mod diarré, udvortes for hudvattersot. Molukkerne.

Catasetum luridum. Saften anvendes som mucilaginosum. Latinamerika.

Chloraea discoides. Saften et galaktogogum. Chile.

Corallorrhiza maculata. De underjordiske dele har været anvendt som diaforeticum, mod feber, som sedativ. USA. The af tørrede stængler skal opbygge blodet i pneumoni-patienter. Owyhee-indianerne, Nevada.

C. multiflora. Pulveriseret på sår, brand- og skoldsår. Navajo-indianerne, Meksiko.

C. odontorrhiza. Feberstillende ("fever-root"), sveddrivende, mildt sedativ; for pleuritis, tyfus. USA.

Corymborchis longiflora. Malariapatient tygger bladene for at vomere, opkastningen menes at virke feberstillende. Java.

Cremastra wallichiana. Knoldene mod tandsmerter og som blødgørende kataplasma. Japan.

Cymbidium aloifolium. Purgativ. Indien.

C. crispatum. Mucilaginosum. Brasilien.

C. tenuifolium. Mod dysenteri, slim- og blodflod, omslag på bylder. Indien.

Cypripedium sp. Roddekøkt drikkes for hovedpine, som purgativ, nervemedicin, mod St. Veitsdans, beroliger maven. Roden tygges og saften svælges for åndenød. USA, især Alabama.

C. acaule. Roddekøkt drikkes af kvinder med underlivslidelser, endvidere mod sygdomme i urinvejene og børns nyresmerter. Komponent i et afrodisiakum. Milwaukee, Meskwaki (Nordamerika).

C. calceolus. Mod epilepsi. Frankrig. Sår-middel. Norge. Får køer planten at æde, bliver de ikke syge. Letland. Infus af rødderne mod

åndenød, tuberkulose, med *Taraxacum* for nyrelidelser. Indianere i Canada.

C. guttatum. Bladene mod epilepsi. Østlige Rusland og Sibirien.

C. hirsutum. Rødder og rhizomer har været anvendt som mild nervestimulans og mod krampe. USA. Tørrede og pulveriserede rod fremmer fordøjelsen, i tand mod tandpine; dekøkt af roden til badning af betændelser på knæene. Chippewa-indianerne, USA.

C. humile. Komponent i nerveberoligende midler. USA.

C. luteum. Har været benyttet som sedativ og mod kramper. USA.

C. macranthum. Rhizom og rødder som substitut for eller forfalskning af rhiz. valeriana og senega. USA.

C. parviflorum (syn. *C. pubescens*). For alle forstyrrelser i nervesystemet (hysteri, irritabilitet, hovedpine etc.). USA, kaldes "nerve root". Roden anses for at være et godt middel mod alle kvindesygdomme. Ojibwe-indianerne, USA. Dekøkt af roden mod indvoldsorm. Cherokee-indianerne, USA.

C. reginae. Roden stimulerer nerverne, virker krampestillende, mod hypokondri. Indianerkvinder svælger saften mod mensesbesvær og for at lette nedkomsten. USA.

Cyrtorchis sp. Plantens saft drikkes mod malaria. Tanganjika.

Dendrobium sp. Mod hævelser i øregangen inddryppes den varme saft af rod eller frugt og en pulp af roden lægges som udvendigt kompres; endvidere på hududslet og betændelser, mod vattersot og hovedpine. Malaya.

D. bifarium. Stængelsaften på panaritium. Amboina i Molukkerne.

D. ceraia. Stomaticum, ekspectorans, mod epilepsi. Kina.

D. chlorops. Mod kolik. Indien.

D. crumenatum. Som kompres på bylder og filipenser. østlige Malaya. For øresmerter;

blomsterne i lægemiddel for hjerne- og nerve-lidelser, specielt i forbindelse med kolera. Tropisk Asien.

D. macraei. Omtales i sanskrit som kølende, blødgørende, styrkende. Dekokt gives som tonikum for svækkelser, der skyldes seminale forstyrrelser. Mod slangebid. Indien. For galdesten. Ostindien.

D. nobile. Gives for pectoralia, flogose, entropium, insekter i øren, feber, maveonder. Nærmest et universalmiddel. Dyrkes mange steder. Kina.

D. planibulbe. Knuste plante som omslag på udslæt på halsen. Østlige Malaya.

D. pumilum. Skal kunne helbrede vattersot. Tropisk Asien.

D. subulatum. Knuste blade til omslag for hovedpine. Malaya.

Epidendrum bifidum. Saften urindrivende, afførende, mod indvoldsorm. Latinamerika.

E. pastoris. Indgives for dysenteri. Meksiko.

E. sterile. Herba mod katarr, udslæt, kløe, frugten som diureticum, saften inddryppes for døvhed. Ostindien.

Epipactis giganteum. Mod sindsslidelser o. a. mere alvorlige sygdomme, hvor patienten har mistet forligheden. Indianere i Californien.

E. latifolia. Herba udvortes mod podogra, gigt. Europa.

E. palustris. Dekokt mod appetitløshed og skrækneuroser. Letland.

E. pubescens. Anset for at være virksom mod skørbug, skal have lægt skrofuløse lidelser, leukorroe m.v. USA. Indgives for pleuritis, reumatisme og kvinder efter nedkomsten. Delaware-indianerne, USA.

E. repens var. *ophioides*. Rod og blade har været højt værdsat som middel mod kvindesygdomme, kirtellidelser, maveonde, blæresten. Infus af bladene til badning af syge øjne. Tyggede blade lægges på sår efter slangebid, samtidig svælges saften. USA.

Eria parmea. Malariapatienter bades med dekokt. Java.

Eulophia sp. Binds på vædskende sår. Ternate i Molukkerne.

E. arenaria for impotens og barnløshed. Zulu.

E. barteri til et sonoffer for brudt sexuel tabu. Liberia.

E. campestris, *E. nuda*. Tuber adstringerende, nærende, virker blodrensende, afrodisiakisk, mod indvoldsorm og skrofuløse lidelser i halsen (eks- og intern). Indien.

E. flaccida, *E. robusta*. Koldt dekokt drikkes af kvinder for barnløshed og måske for at hindre abort, idet drogen indtages de første fire måneder efter konceptionen. Pulver af brændte tubers på smertende lemmer. Knoldene af en række *Eulophia* er komponent i enhver medicin for langvarig og alvorlig sygdom. Suto-negrene, Sydvestafrika.

E. lindleyana. Knoldsaften dryppes i øre for mellemørebetændelse; knuste rod på syfilissår; rodsaften drikkes som afrodisiakum. Tanganjika.

E. silvatica. Saften af stængelfortykkelse plus salt drikkes som laktagogum; macerat af planten som afrodisiakum. Tanganjika.

E. virens. Mod indvoldsorm, som purgativ, hele planten som omslag på brandsår og bylder. Bengalen.

Gastrodia elata. Et universalmiddel: mod alle forgiftninger, kramper, neuralgi, reuma, lumbago, hovedpine; gør kroppen stærk og viril, stænglerne menes at virke afrodisiakisk. Knoldene spises rå eller kogt. Kina.

Geodorum nutans. Omslag på vædskende sår. Filippinerne.

Goodyera sp. Bladene i et lægemiddel for skrofula. Indianere i USA.

Grammatophyllum scriptum. Af pseudoknoldene en særlægende salve. Amboina, Indonesien. Mod indvoldsorm. Tropisk Asien. Affrøene et stærkt afrodisiakum. Molukkerne.

Habenaria bracteata. Roden smugles som afrodisiakum i madretter. Ojibwe-indianerne, USA.

Tväblad (Listera ovata) (t.v.) och spindelblomster (L. cordata) (t.h.), ur C. A. M. Lindman, Nordens flora, 1917

H. conopsea. Komponent i en adstringens.

H. foliosa. Infus af roden som brækmiddel. Zulu.

H. leucostachys. Varmt dekokt til badning for reuma. Unge mænd og kvinder vasker sig hermed for at få held i kærlighed. Thompson-indianerne, British Columbia.

H. orbiculata. Bladene til kompres på lamhed, ømhed og vabler. USA.

Hetaeria oblique. Af pseudoknoldene en sårlægende salve, bladene på sår. Indonesien.

Hippeophyllum scortechinii. Varme saft af ristede frugter dryppes i øre for øresmerter. Tropisk Asien.

Laelia sp. et febermiddel. Meksiko.

L. majalis, L. autumnalis mod hoste. Meksiko.

Liparis odorata. Saften på forbrændinger, bylder; indvortes for feber og hudvattersot. Ostindien.

Liparis treubii. Maveonde behandles med gnidning med de varme blade; tubera og saft indtages. Trop. Asien.

Lissochilus arabicus. Pseudoknoldens slimede saft til sårbehandling og fjernelse af torne. Arabien.

L. krebsii. Indgår i medicin for ikke angivne børnesygdomme. Swagi-stammen, Afrika.

Listera ovata. Urten på sår; mod halssygdomme; for næseblod skulle man presse roden hårdt mod venstre hånd, radioaktive kræfter stillede da blodet ... moderne magi! Schweiz.

Luisia teres. Meget benyttet modgift, især over for Ku-infektion; endvidere mod kræft og malaria. Kina.

Macodes petola. Saften dryppes i øjne for at øge skrivefærdigheden. Java.

Maxillaria bicolor. Feberstillende. Mellemamerika.

Microstylis rheedii. Hele planten som diaforeticum, resolvens, feberstillende. Ostindien.

M. uniflora. Roden blandet med bark af *Diervilla lonicera* (Caprifoliaceae) som diureticum. Ojibwe-indianerne, USA.

Monadenium lugarde. Udtræk af planten og af *Portulaca quadrifolia* drikkes mod gonorrhoe. Er giftig og giver opkastning. Portugisisk Østafrika.

Neottia nidus avis. Roden på sår, mod indvoldsorm. Europa.

Nervilia aragoana. Dekokt af bladene drikkes af kvinder efter nedkomsten som profylacticum. Malaya.

N. fordii. Et universalmiddel. Kina.

Nigritella nigra. Mod syfilis. Schweiz.

Oberonia anceps. Den knuste plante som omslag på bylder. Malakka.

O. glandulosa. Skal hos voksne kunne lindre smerter i lunger og ryg. Fijøerne.

Ophrys anthropophora. Knoldene skal kunne helbrede brok. Frankrig. Urten som stimulans og diaforeticum. Arabien.

Pachyne coccus. Som adjuvans til universalmidlet *Panax ginseng*. Kina.

Peramium decipiens. Kaldes "medicin før fødsel" og tygges frisk eller tørret kort før og efter nedkomsten, saften svælges og skal lette fødselen. Thompson-stammen, British Columbia. En te af planten som tonikum. Indianere i Californien.

Pholidola imbricata. Hele planten som kompres mod amenorrhoe, knolde på bylder. Malabar.

Rhynchostylis relusa. Roden mod astma, iøvrigt som *Cymbidium tenuifolium*. Ostindien.

Saccolabium papillosum, *S. praemorsum*. Roden diureticum, bladsaften purgativ, mod reuma. Indien.

Spathoglottis plicata. Reuma og ledsmerter bades med varmt dekokt, lidt deraf drikkes. Malakka (Perak).

Spiranthes sp. Dekokt af roden blodrensende. N. Amerika. Drikken skal vække kvinders elskov. Nova Scotia.

S. diuretica skal være et kraftigt diureticum. Chile.

Thrixspermum pardalis. Som omslag på næsesår. Østl. Malaya.

Tropidia curculigooides. Dekokt af rødderne mod diarré. Java. Planten kogt med blade af *Ardisia* (*Myrsinaceae*) drikkes for malaria. Malaya.

Vanda coerulea. Blomsterne for brystlidelser, bladsaften mod diarré, dysenteri, udvortes som omslag på hudlidelser. Indien.

V. hookeriana. Reuma og smertende led bades med varmt dekokt og de varme blade pålægges. Malakka.

V. roxburghii. Rødderne for reumatisme, sygdomme i nervesystemet og sekundær syfilis, på skorpionsstik. Indien.

V. spathulata. De pulveriserede blade og blomster anvendes som *V. roxburghii*. Indien. Herba mod dysenteri og diarré, udvortes for kløe; flores mod astma og lungelidelser. Ostindien.

Flugblomster (*Ophrys muscifera*), ur
Johann Georg Sturm, *Deutschlands Flora in
Abbildungen*, 1796.

Vanilla clavivula. Saften til sårbehandling. Vestl. Indien.

V. griffithii. Bladsaften gnides i håret for at gøre det sundt og tæt. Blomsterne knuses i vand til feberstillende bad. Indien, Malaya.

Kapselrugten af "Tshuchiakabi" (orkidé?) anvendes mod gonorrhoe. Gabon i fransk Ækvatorialafrika.

Et fransk kosmetikfirma lancerede fornylig præparater til ømfindtlige og allergiske hudtyper. De er tilsat pollen af *Cattleya*, som nu i Indien, navnlig det vestlige Bengalen, dyrkes i stor målestok specielt til dette formål. *Cattleya*-pollen skal være særlig rig på proteiner, aminosyrer, vitaminer, carotin, sukker m.v.

Endelig kan nævnes nogle mere kuriøse anvendelser af orkidéer.

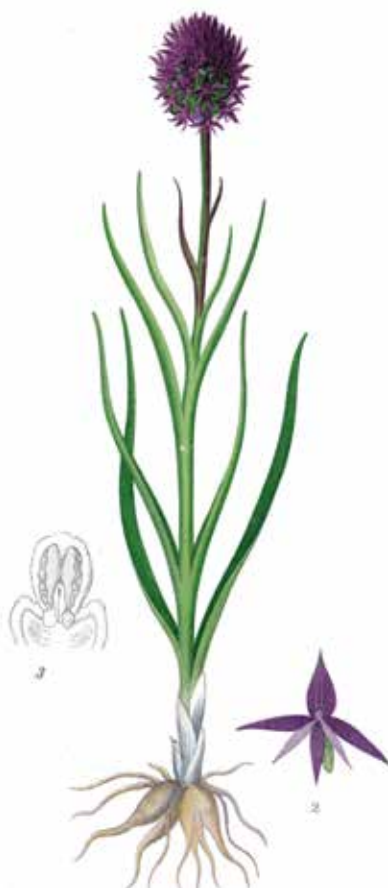
Knoldslimen af *Aplectrum hiemale* ("putty root") blev af de nordamerikanske nybyggere brugt som lim eller kit til reparation af ituslået lertøj og porcellæn og er endnu i handelen som racinemastic. En slim af pseudoknoldene på *Catasetum* og *Cyrtopodium* sp. smøres i Latinamerika på skosåler og både for at gøre dem slidstærke og vandtætte. Den indtørrede slim gnides som harpiks på violinstrenger (Centralamerika), og i Kina smøres den tykke bulbsaft af *Bletia hyacinthina* på paneler. Samme knolde leverer en pasta, der undertiden blandes i tusch for at give det skrevne og malede særlig glans; endvidere til tøjappretur og et hemmeligt blæk: det beskrevne papir dyppes i vand og læses op mod et lys. I det gamle Meksiko indgik knoldslimen fra flere orkidéarter som fiksativ i papirmasse og malerfarver; nu blandes slimen med sukkersirup og mandelolie til *alfeñique* i malerfarver.

De indfødte på Guam (Marianerne) tygger *Nervilia aragoana*'s tykke saftige knolde mod tørst undervejs gennem skovene. I Ostindien spises de ristede tubera af *Gastrodia cunninghamii* og *G. elata* som kartofler, en *Anoectochilus*- og to *Habenaria*-arter som grønsager. På Molukkerne syltes blade af *Renanthera moluccana* i saltvand og eddike, og i Meksikos højland sælges allehelgens- og allesjælesdag dekorerede kager formet som husdyr, frugter o.a., bagt af mel af pseudoknolde på *Laelia speciosa* og *L. autumnalis*.

Frøcapslerne af *Leptodes bicolor* skal i visse egne i Brasilien finde anvendelse som krydderi i en slags dessert. De tørrede, vellugtende blade af *Dendrobium salaccense* krydrer risretter (Malaya) og bæres som duftspreder i håret (Sumatras vestkyst).

I Schweiz (St. Gallen) har man lagt *Nigritella nigra* i klædesskabe mod møl.

Bladene af *Spathoglottis plicata* giver et indpakningsmateriale (Molukkerne), og af *Dendrobium* sp. flettes på Java og Sumatra kurve,

Brunkulla (*Nigritella nigra*), ur C. A. M.
Lindman, *Nordens flora*, 1917

hatte, cigaræsker m.v. – forbilledet var gartnerfuglen, som til reden bruger knolddele af *D. amblyornidis*; de indfødte vælger dog mest *D. utile*, som derfor nu er ret sjælden.

Den lysegule bark på *Dendrobiums* pseudoknolde indlægges i mønsteret på hovedbånd og armringe (Ny Guinea). De indfødte i Vestindien skærer pibeoveder af de store hule pseudoknolde på *Laelia thompsoniana*, og i Latinamerika laves signalhorn og fløjter af de af myrer udhulede pseudoknolde på *Laelia tibicinis* (tibicen = trompeter).